

SVETOVÝ VÝZNAM SLOVENSKEJ MEDI ZA FUGGEROVCOV

Slovenské rudné končiny Nízkych Tatier a Veľkej Fatry už od praveku k sebe priťahovali rozličné kméne. Z archeologických nálezov možno usudzovať, že na počiatku nášho letopočtu tu sídlili keltskí Kotinovia, ktorí vedeli využiť nerastné bohatstvo slovenských rudných vrchov. Aby sa mohli nerušene venovať baníctvu, odvádzali ročný poplatok svojim západným a východným susedom, germánskym Kvádom a iránskym Sarmatom¹ Po Kotinoch a Germánoch boli to Slovania, ktorí tu ryžovali zlato a živili sa prácou v baniach a hutiach. Ale až nemeckí banskí kolonisti, ktorí sa sem prisťahovali zo Saska a Porýnia,² prispeli v 13. stor. k technickému zdokonaleniu primitívne vykonávaného baníctva a hutníctva a obom dali lepšiu organizáciu.

Vedľa starej slovanskej obce Bystrice vyrástlo nové opevnené mesto Banská Bystrica (Neusohl), ktorému kráľ Béla IV. udelil roku 1255 významné banské práva. Už predtým vznikli aj iné okolité banské mestá: Banská Štiavnica, Belá, Pukanec, potom Kremnica, Lubietová a Nová Baňa.

V kraji okolo Banskej Bystrice sa nedolovalo len striebro, ale aj medené rudy. Slovenská meď bola už v 14. stor. špekulačným obchodným artiklom viedenských kupcov,³ po ktorých boli najlepšimi odberateľmi medi najmä hanzoví, lepšie povedané torunskí a norimberskí kupci.⁴ Koncom 14. stor. upadlo dolovanie medi i striebra. Po stagnácii, ktorá trvala temer sto rokov, začalo sa baníctvo prebúdzat' k životu za kráľa Mateja Korvína. Blížil sa rozkvet slovenského baníctva, ktoré potom v prvej polovici 16. stor. prežívalo najslávnejšiu epochu svojich dejín.

Stalo sa tak zásluhou Jána Thurzu (1437—1508),⁵ levočského rodáka, syna Juraja Thurzu z Betlanoviec, ktorý bol od roku 1456 kupcom v Kra-

¹ Ondrouch V., *Příspěvek k osídlení Niz. Tater a Vel. Fatry*, Čas. Bratislava 1936, 542.

² Staf H. Dernschwama o fuggerovskom mediarskom podniku v diele I. Chr. von Engla, *Geschichte des Ungar. Landes und seiner Nebenländer I*, Halle 1797, 190—210.

³ Ipoly A., *Geschichte der Stadt Neusohl*, Viedeň 1875, 46.

⁴ Strieder J., *Jakob Fugger der Reiche*, Lipsko 1926, 108.

⁵ Baruch G., *Joh. Thurzo und Joh. Hess*, Zeitschrift für Geschichte Schlesiens 36, 194, 1901.

kove a ktorý sa osvedčil ako banský technik pri dolovaní striebra v tatranských vrchoch pri Novom Targu a ako hutník s krakovským ťažiarom Jánom Tesznerom pri vedení spoločného podniku v Mogiže pri Krakove.⁶ Ján Thurzo vzkriesil slovenské baníctvo k novému rozmachu a znamenite ho zveľadil. Vzťahy k rodnému Slovensku ho priviedli na myšlienku dôvtipným mechanickým zariadením odvodniť temné hlbiny starých zatopených baní a tak obnoviť niekdajší banský priemysel. Za týmto cieľom sa dohodol vo svojom mene a v mene svojej spoločnosti, ktorá sa skladala najmä z krakovských ťažiarov, na zmluve so siedmimi banskými mestami (Banská Bystrica, Kremnica, Banská Štiavnica, Nová Baňa, Pukanec, Belá a Lubietová), na základe ktorej bol ochotný svojím patentným čerpadlom (vertibilia, alias Gappel, sive Rothas, Kerrat dictas) odvodniť zatopené slovenské bane za týždennú odmenu 1 uhorský zlatý za každý používaný „Gappel“ a za šiesty diel vyťaženej zlatej, striebornej alebo medenej rudy. Kráľ Matej Korvín do mesiaca — 15. mája 1475 — potvrdil túto zmluvu a súčasne stanovil, aby kráľovská komora platila 4 uh. zl. za každú odkúpenú hrivnu striebra.⁷

Ale tým sa ešte nepomohlo slovenskému baníctvu natoľko, aby sa dostalo na predné miesto v európskom banskom podnikaní. Na to bol potrebný značný finančný kapitál, jednak aby sa zlepšil stav starých baní, jednak aby sa odkryli nové šachty a štôlne a postavili moderné huty a hámre.

Pre Thurzove plány sa hľadal podnikavý finančník. Taký sa mohol nájsť predovšetkým v niektorom juhonemeckom meste, najmä v Augsburgu, sídle niekoľkých obchodných domov, ktoré drvivou mocou svojho peňažného bohatstva ovplyvňovali hospodársky, politický a náboženský život značnej časti Európy. Z nich najvýznamnejší boli Fuggerovci, ktorí už roku 1488 pôžičkou tirolskému Habsburgovi Žigmundovi dostali do zálohu výdatné medené a strieborné bane v Schwaze a v Rattenbergu pri dolnom Inne a od tirolskej komory odkúpili značné zásoby striebra a medi.⁸ Keď v auguste 1494 bratia Ulrich, Juraj a Jakub Fuggerovci založili prvú verejnú obchodnú spoločnosť v Európe pod firmou Ulrich Fugger & bratia,⁹ najmladší z nich, Jakub, vyškolený v Benátkach v praktikách talianskeho peňažníctva a v obchode s kovmi, špecializoval sa na tirolský rudný obchod a začal sa usilovať o monopolistické ovládnutie európskeho trhu s meďou.¹⁰ Nie div, že sa v ňom prebudil korisnícky záujem o banské podnikanie Jána Thurzu na Slovensku, ktoré potom bohatstvom medenej rudy ďaleko predstihovalo významné európske stre-

⁶ Archív mesta Krakova. Sb. rkp. č. 439, Cons. Crac. 1488—1500, fol. 36.

⁷ Dobel Fr., *Bergbau und Handel der Fugger in Ungarn*, Zeitschrift des histor. Vereins für Schwaben und Naumburg VI., 34, 1879.

⁸ Hering E., *Die Fugger*, Lipsko 1944, 40.

⁹ Hering E., c. d., 47.

¹⁰ Jansen M., *Jakob Fugger der Reiche*, Lipsko 1910, 87.

diská na sklonku 15. a zač. 16. stor.: Tirolsko¹¹ alebo Mansfeld v Nemecku¹² a Falun vo Švédsku.

Je viac ako pravdepodobné, že podnikavejší a finančne mocní Fuggerovci ponúkli technikovi Jánovi Thurzovi, ktorý zápasil s nedostatkom prevádzkového kapitálu, aby spojili banské skúsenosti Thurzovcov a kapitál Fuggerovcov a utvorili spoločnosť na dôkladnú exploataciu medených pokladov Slovenska. Thurzovci položili tomu základy tým, že už pred rokom 1494 odkúpili od bystrického ťažiara Hanza Belmana baňu „Sandberg“ v Pieskoch v katastri obce Špania Dolina, ako aj „Schubstein“, „Krottenpfahl“ (Žabí kôl) a Topperovu štôľňu.¹³

Sprostredkovateľom medzi Thurzovcami a Fuggerovcami bol Kilian Auer, v Bratislavský kupec a člen tamojšej rady, osvedčený zástupca Fuggerovcov, ktorý roku 1488 z ich poverenia zinkasoval v Sliezske vybrané odpustkové peniaze pre pápežskú korunu¹⁴ a po štyroch rokoch sa zúčastnil na výročnom trhu v Breste Litovskom, kde nakúpil pre Fuggerovcov rozličné druhy ruského tovaru za 591 zl.¹⁵

Kilian Auer bol aj obchodným spoločníkom Fuggerovcov. Keď 15. novembra 1494 Ján Thurzo prenajal od Jána Korvína, liptovského a opavského vojvodu, ľavobčeka kráľa Mateja Korvína, niektoré banské podniky pri Banskej Bystrici, najmä Dedičnú a Novú štôľňu spolu so 4 celými a 2 polovičnými dedinami, majetkom, pozemkami a lúkami na 16 rokov, Fuggerovci s Auerom sa zúčastnili na nájomnej zmluve na polovicu:

1. Ján Thurzo sa zaviazal, že do roka postaví hutu moderného typu.
2. Fuggerovci mali financovať stavbu sumou 1000 uhor. zl. Ďalej sa Fuggerovci podvolili platiť prvé tri roky nájom za bane a vložiť do mediarkeho podniku 1000 zlatých na nákup dreva a na pálenie dreveného uhlia.

3. Thurzovci sľúbili, že najneskoršie do 1 roka budú vytavovať týždenne 300 centniarov medi pre zlievárne a zbrojárske dielne v Norimberku. Pritom sa kalkulovalo s týždenným ziskom 360 uhor. zl., o ktorý sa mali obidve strany deliť na polovicu.¹⁶

Zakrátko zišlo však z nájomnej zmluvy s Jánom Korvínom, pretože bystrické bane na základe dedičského práva pripadli päťkostoľskému biskupovi Žigmundovi, nazývanému Hampo, ktorý 26. decembra 1494 uzavrel s Jánom Thurzom novú nájomnú zmluvu. Preto bolo treba znovu rokovať s Fuggerovcami. K tomu došlo 15. marca 1495 v Prešpurku, kde sa Ján Thurzo spolu so synom Jurajom a Jakub Fugger (za účasti nepostrádateľného Kiliana Auera) dohodli na „spoločnom uhorskom obchode“, ako

¹¹ Weitnauer A., *Venezianischer Handel der Fugger*, Mníchov 1931, 52.

¹² Pahl W., (*Kampf um Rohstoffe*, Lipsko 1939, 102) mylne považuje mansfeldské bane na meď za najvýznamnejšieho dodávateľa svetového trhu v 16. stor.

¹³ Jansen M., c. d., 135.

Baruch M., *Stosunki Fuggerów s Poską*, Wydział nauk... XI, 1916, 77.

¹⁴ ...zainkasovač w Wroslawie wplywy z odpustów dla skarba papieskiego.

¹⁵ Baruch M., c. d., 70.

¹⁶ Fuggerovský archív v Augsburgu: sign. 35, 1.

ho uvádzajú fuggerovské archiválie, a dojednali sa, že sa budú obidve strany rovnakým dielom „do posledného haliera“ deliť o zárobok.¹⁷ Tak sa stali Fuggerovci spolunájomcami jednak banského revíru pätikostolského biskupa, ktorý bol vtedy prenajatý na 10 rokov za ročných 3000 zlatých, jednak bane jágerského biskupa (za ročných 500 zl.), a bane iných dvoch feudálov tiež po 500 zl. Spoločnosť Thurzovcov a Fuggerovcov mala teda platiť za prenajaté bane ročne 4500 zl.¹⁸

Podľa bratislavskej dohody mal „spoločný uhorský obchod“ predávať hutné výrobky jednak Fuggerovcom a jednak Thurzovcom. Ďalej sa signatári dohodli, že „spoločný uhorský obchod“ bude kupovať od firmy Ulrich Fugger & bratia v Augsburgu látky, drahokamy, klenoty a korenie.

V šachtách a štôľňach, ktoré patrili „spoločnému uhorskému obchodu“, spoločnosť spočiatku sama neťažila, lež ich prenajala na 10 rokov bystrickým mešťanom a ťažiarom Michalovi Königsbergovi a Benediktovi Glocknitzerovi za 1000 uhorských zlatých ročne s podmienkou, že odovzdajú spoločnosti Thurzovcov a Fuggerovcov všetku vyťažенú rudu po 2 zl. rýn. 10 gr. za každý dodaný centniar. Za to, že Thurzovci zrušili mogyľskú hutu pri Krakove, v ktorej do toho času spracúvali rudu z kúpeného Sandbergu, Schubsteinu, Krottenpfahlu a Topperovej štôľne, „spoločný uhorský obchod“ im vyplácal ročne šestinou čistého zisku a polovicu ostávajúcich piatich šestín.¹⁹

*

Mediarsky podnik Thurzovcov a Fuggerovcov začal pracovať. Medenou rudou ho zásobovali nielen obaja nájomníci ich baní, ale aj drobní ťažiar, najmä z Banskej Bystrice, Ľubietovej a iných banských miest na strednom Slovensku. Roku 1510 preň ťažili aj ťažiar na Spiši.²⁰ Ruda sa tavila a čistila v hutách a spracúvala na výrobky v hámroch. Pokiaľ obsahovala veľa striebra, spracúvala sa vo vycedzovacích hutách, v ktorých sa čierna medená ruda tavila v milieroch spolu s olovom. Pretože roztavená med' rýchlejšie tuhla ako pomaly chladnúce striebro, vycedzovacím procesom sa dosiahlo, že sa striebro odtokom odlučovalo od medi, t. j. vycedzovalo sa.²¹ Táto vycedzovacia huta bola prvá svojho druhu u nás, postavená na základe privilégia kráľa Vladislava (zo 6. apríla 1496), ktoré súčasne oprávňovalo vyvážať z krajiny i nespracovanú medenú rudu s veľkým obsahom striebra.²²

Thurzovci zvolili pre vycedzovacia huta miesto v lesnatom kraji pod Nízkymi Tatrami východne od Banskej Bystrice, blízko obce Moštenice,

¹⁷ Strieder J., c. d., 113. — Jansen M., c. d., 135.

¹⁸ Jansen M., c. d., 369—373.

¹⁹ Fuggerovský archív v Augsburgu: sign. 35, 1.

²⁰ Jansen M., c. d., 151.

²¹ Hering E., c. d., 72.

²² Hering E., c. d., 72.

pri potoku toho istého mena. Pozemky, na ktorých bola postavená táto najväčšia huta mediarskeho podniku Thurzovcov a Fuggerovcov, podobne aj okolité lesy, v ktorých sa dobývalo potrebné drevo (okrem dubového) na pálenie dreveného uhlia, patrili majiteľovi lupčianskeho panstva Damiánovi Dóczyemu a Petrovi z Gel. Spoločnosť ich najala 24. apríla 1496 za ročný nájom 32 uh. zl.²³ Správa celého banského a hutného podniku Thurzovcov a Fuggerovcov, ktorá zamestnávala niekoľko sto baníkov a hutníkov, mala svoje sídlo v Banskej Bystrici. Tu odkúpil Ján Thurzo „von Crakow“ na sklonku roku 1495 od rožňavského richtára Hanuša Langerera za 1000 zlatých dva pivovarnícke domy, stojace vedľa seba na námestí.²⁴ Po ich zbúraní dala spoločnosť postaviť doteraz zachovaný renesančný palác pre správu baní a hút, pre úradovne, predaj medi a tovaru, ktorý Fuggerovci dodávali „spoločnému uhorskému obchodu“.

Aby Fuggerovci a Thurzovci mohli voľne disponovať striebrom, vyťaženým z čiernej medenej rudy, vyvážali ju do cudziny a tam ju dávali taviť. Takto obchádzala spoločnosť nariadenie o zákaze vyvážať striebro z krajiny. Preto postavili okrem slovenských vycedzovacích pecí ešte tri ďalšie za hranicami uhorského štátu. Bola to predovšetkým pec korutanská, postavená o niečo skôr ako obidve slovenské v Moštenici pri Slovenskej Lupči, potom, čo sa spoločnosť 12. júla 1495 dohodla s arnolfsteinským kláštorom. Vtedy dostala za ročný nájom 10 zl. — za drevo na pálenie dreveného uhlia — do dedičného nájmu 3 lány pozemkov, na ktorých sa potom mohol postaviť väčší vycedzovací podnik pri rieke Gailitz blízko Villachu (Bělák) a zámok Fuggerau.²⁵ V korutanskej hute sa spracúvala slovenská medená ruda — výhradne pre benátsky a ostatný taliansky trh — asi do dvadsiatych rokov 16. stor., keď sa prestala dovážať do Fuggerau slovenská meď a od roku 1522 sa tu tavila tirolská meď zo Schwazu a primiešaním zinku sa vyrábala mosadz.²⁶

Súčasne so slovenskou vycedzovacou pecou bola postavená aj pec durínska, určená na to, aby spracúvala značné množstvo bystrickej medi pre nemecký trh. Vyhladené bolo pre ňu miesto blízko starej obchodnej cesty, vedúcej z Halle a z Lipska do Erfurtu. Spoločnosť postavila v Durínskom lese pod dedinou Hochkirchen na pozemkoch kláštora v St. Georgthale tretiu vycedzovaciu hutu a platila kláštoru ročne 50 zl. za nájom pozemkov a za potrebné palivo.²⁷ Nakoniec niekedy okolo roku 1507 bola postavená štvrtá vycedzovacia huta v blízkosti slovenských

²³ Jansen M., c. d., 137. Göllnerová A., *Z minulosti reformácie v Ban. Bystrici*, Čas. Bratislava, roč. 1930, 558) chybne kladie vycedzovaciu hutu do Nem. Lupče.

²⁴ ...yn dem Newsoll an dem Ryng pay aynander gelegen. — Orig. kúpnej zmluvy s privesenou pečatou mesta Rožňavy vo fuggerovskom archíve v Augsburgu: sign. 37, 4.

²⁵ Dobel F., *Über den Bergbau und Handel des Jakob und Anton Fugger in Kärnten und Tirol*, Zeitschrift des hist. Vereines für Schwaben und Neuburg 9, 195, 1882.

²⁶ Strieder J., c. d., 114—115.

²⁷ Jansen M., c. d., 138. — Strieder J., c. d., 114.

hraníc. Thurzovci zakúpili ako stavebné miesto na predmestí Tešina záhradu a kus pozemku pri rieke Olze.²⁸ Tešínska vycedzovacia huta mala podružný význam pre „spoločný uhorský obchod“. Preto skoro zanikla a vo fuggerovských inventúrach zo štyridsiatych rokov 16. stor. sa už neuvádza. V prevádzke boli teda len dva vycedzovacie podniky po celý čas vykorisťovania slovenského nerastného bohatstva Fuggerovcami (1495—1546), a to slovenský pri Banskej Bystrici a durínsky pri Hochkirchu.

Aby sa zásielky medenej rudy dostali do zahraničných vycedzovacích pecí a potom meď na svetový trh, bolo si treba zmluvami zabezpečiť prechod cudzími krajinami, postarať sa o kuriérnu poštu a zlepšiť komunikácie na cestách, dôležitých pre dopravu medi. Tieto práce boli dielom Jakuba Fuggera, najzapracovanejšieho člena verejnej obchodnej spoločnosti Ulrich Fugger & bratia, dravého obchodného podnikateľa a chladného počtára, ktorý dal opraviť a prestavať dopravné spoje, po ktorých putovali nespočetné karavány vozov s medenou rudou, prípadne so spracovanou meďou, do svetových tržísk vtedajšej Európy.

Hlavné obchodné centrá boli: na juhu Benátky a na severe Antverpy. Z Antverp sa potom dopravovala meď jednak do Francúzska a Španielska a jednak do Portugalska a odtiaľ do zámoria. Do týchto dvoch ohnísk európskeho obchodu sa bolo možné dostať po troch najdôležitejších dopravných líniách:

a) Z Ban. Bystrice sa vozila meď do Benátok po ceste cez Budín a Chorvátsko k pobrežiu Adriatického mora a potom po lodiach do benátskej republiky. Za tým cieľom uzavrela spoločnosť Fuggerovcov a Thurzovcov 7. septembra 1497 zmluvu s grófom Frangopaním o prechode cez Chorvátsko do prístavu v Senji za ročný poplatok 7 uhor. zl.²⁹

b) Z Ban. Bystrice na sever cez Šturec do Ružomberka, ďalej údolím Oravy cez Nový Targ do Krakova a odtiaľ po Visle — riečnu dopravu obstarávali torunskí lodníci — do Gdanska. Tu odkupovala firma Ulrich Fugger & bratia meď od „spoločného uhorského obchodu“ a dala ju dopravovať hanzovými alebo nizozemskými loďami cez Sundy do Antverp. Pokiaľ ide o prechod cez Sundy, Fuggerovci sa dohodli s dánskym kráľom Kristiánom I., že zaplatia po 1/2 zl. za každý lodný náklad.³⁰

c) Zvlášť dôležitá bola tzv. sliezska cesta do Vratislavi, hlavného skladu medi pre konzum českých a sliezkych krajín. Odtiaľ zásobovali európsky východ spoločne s Thurzovcami, ktorí sa špecializovali na trh poľský, pruský a ruský. Po sliezskej ceste sa vozila aj čierna medená ruda do Vratislavi a odtiaľ cez Lipsko do durínskej vycedzovacej pece v Hochkirchu. Z Vratislavi sa vozili 25 a 50 centniarové sudy rôznych druhov medi po Visle do Štetína a potom po mori do Antverp. Od tridsiatych

²⁸ Kühndel J., *Fuggerové ve Slezsku*, Slezský sborník 53, 46, 1955.

²⁹ Jansen M., c. d., 139.

³⁰ Tamže, 142.

rokov sa však diala riečna doprava výhradne po Visle.³¹ Ak sa dokazuje, že roku 1498 plávali po Dunaji dve lode z Budína cez Viedeň s nákladom 2492 centniarov slovenskej medzi do Rezna (Regensburg) a nasledujúceho roku tri plne naložené lode, vezúce 4000 centniarov medi, bolo to v začiatkoch mediarskeho podniku.³² Neskoršie sa upustilo od dunajskej cesty jednak pre vysoké dopravné náklady (roku 1499 stála doprava do Rezna 920 rýn. zl.), jednak pre ťažkosti, spojené s prísny m skladným právom mesta Viedne. V tridsiatych a štyridsiatych rokoch 16. stor. sa dovážala meď moravskou cestou do Norimberka, stredoeurópskeho strediska obchodu s kovmi (norimberskí kupci patrili k predným odberateľom slovenskej medzi), a touto cestou sa dopravovala aj čierna medená ruda do durínskej huty. Krátko pred rokom 1540 sa prevážala meď cez Moravu — cez Nový Jičín, Lipník a Prostějov k Prahe. Fuggerovci však nemali radi cestu cez Prahu, preto sa viac dopravovalo do Hochkirchu cez Lehnicu, Zhořelec, Budyšín a Lipsko a ďalej na západ do Nemecka. Keď sa potom roku 1540 ukázalo, že priama cesta z Lipska do Olomouca je lacnejšia a schodnejšia, dopravovali fuggerovské vozy cez Olomouc, kde sa platilo sprvu 8 gr. mýta za každý povoz a potom po dohode s radou mesta O'omouc len 4 gr.³³

Pretože sliezka cesta bola hlavnou dopravnou tepnou celého mediarskeho obchodu, spoločnosť dala hneď v prvých rokoch postaviť riadnu cestu z Banskej Bystrice cez Štubniansky les do Martina, ďalej do Žiliny a odtiaľ do Jablunkovského priesmyku. Pretože tešínska lesná cesta z Jablunkovského priesmyku bola pre ťažké vozy neschodná, Fuggerovci a Thurzovci sa 14. mája 1495 dohodli na zmluve s tešínskym kniežaťom Kazimírom II., ktorý sa zaviazal, že jeho poddaní budú cestu udržiavať a vystužovať drevom z kniežacích lesov. „Spoločný uhorský obchod“ platil za to za každý povoz s meďou po 6 gr. mýta tak v Tešíne, ako aj vo Fryštáte.³⁴ Namiesto vyberania mýta sa platilo od roku 1497 paušálne clo 100 uhor. zl. ročne.³⁵ Keď potom roku 1517 došlo k rozporom medzi Kazimírom II. a Thurzovcami, z príkazu ktorých sa začala meď voziť cez thurzovskú Pštinu, obidve strany sa roku 1520 dohodli, že povozy od Martina budú zas prechádzať Jablunkovským priesmykom do Tešína po starej ceste, požívajúcej výsadu kráľa Jána Luxemburského.³⁶

Slovenská meď, ktorá sa predávala po celej Európe, bola posvätená nebezpečenstvom, ohrozujúcim život baníkov, ich vysilujúcou prácou a útrapami. V banskobystrickom podniku neboli zamestnaní len Nemci, ale aj Slováci. V samej Banskej Bystrici roku 1542 bývalo 495 baníkov

³¹ Fugger J., *Die Inventur der Firma Fugger aus dem Jahre 1527*, Zeitschrift für gesamte Staatswissenschaft, Ergänzungsheft, Tübingen 1905, 46.

³² Jansen M., c. d., 141.

³³ Archív mesta Olomouca: Sb. rkp. č. 1, 64 b — 65.

³⁴ Fuggerovský archív v Augsburgu: sign. 37, 1.

³⁵ Orig. listiny, vydané v Tešíne v utorok po sv. Tiburciovi roku 1497, vo fuggerovskom archíve: sign. 37, 4.

³⁶ Fuggerovský archív v Augsburgu: sign. 37, 4.

a hutníkov, z ktorých len 10 malo svoje vlastné domky, ostatní prespávali veľmi primitívne a núdzove jednak v meštianskych domoch vnútorného mesta, jednak na Špitálskej, Kúpeľnej, Hámrovej a Hornej ulici. Z celkového počtu baníkov a hutníkov, bývajúcich len v meste Ban. Bystrica (495), u spoločnosti Thurzovcov a Fuggerovcov pracovalo 401 banských a hutných robotníkov (z toho 252 Slovákov) a 94 (z toho 57 Slovákov) pracovalo u bystrických ťažiarov, ktorí dodávali rudy „spoločnému uhorskému obchodu“. Z nich boli Benedikt Gresch a Juraj Königsperger najväčšími banskými podnikateľmi. Nebolo zvláštnym zjavením, že v niektorých domoch sa tiesnilo až 17 podnájomníkov.³⁷ Už z tej doby máme dôkazy o práci žien, zamestnaných v banskom priemysle. Robotníci žili v biednych sociálnych pomeroch. Dlhý, vyčerpávajúci pracovný čas, malé platy, strach o prácu a chlieb naplňali ich nenávisťou k vtedajšiemu spoločenskému poriadku. V období nemeckej Veľkej sedliackej vojny i v Banskej Bystrici sa baníci a hutníci so zbraňou v ruke revolučne domáhali stopercentného zvýšenia miezd, keď inflácia, zavinená kráľovským dvorom a Thurzovcami, citeľne znížila kúpnu silu ich zarobenej mzdy. Thurzovci a Fuggerovci boli nútení kapitulovať a vyhovieť požiadavkám svojich zamestnancov. Keď sa krátko potom nižšia uhorská šľachta ostro postavila proti „spoločnému uhorskému obchodu“ a proti všetkým cudzincom — vykorisťovateľom, mediarsky podnik Thurzovcov a Fuggerovcov bol skonfiškovaný a odovzdaný do správy kráľovskej komore. Súčasne prepukli nepokoje v banských mestách na strednom Slovensku, ale odpor robotníkov bol krvavo zlomený v čase, keď celé Uhorsko bolo povážlivo ohrozené tureckým nebezpečenstvom (roku 1526). Pokiaľ ide o mediarsky podnik, nátlak cisára Karola V. a všetkých mocnárov vtedajšej Európy a neúspechy správcov kráľovskej komory v riadení baní a hút mali za následok, že celý mediarsky podnik bol vrátený Fuggerovcom (Thurzovci sa vzdali ďalšej účasti na spoločnosti) za ročné nájomné 20 000 uhor. zl. a s podmienkou, že Fuggerovci prenechajú kráľovskej mincovnej komore v Kremnici ročne 7500 hrivien striebra po 7 uhor. zl. za každú hrivnu.³⁸

Pri komisionálnom prevzatí mediarskeho podniku do správy Fuggerovcov 1. júla 1526 bol vyhotovený podrobný súpis celého banskobystrického revíru, najmä zásob medenej rudy pri baniach a hutách.³⁹ Z fuggerovských baní najbohatšími náleziskami boli bane v okolí Španej Doliny (Herrengrund),⁴⁰ kde sa med' nachádza čiastočne v žilách a čiastočne v sírnych rudách. Banský revír v Španej Doline sa v tom čase skladal z 3 kyrov (Skacírsky a Veľký oddiel), 2 šachiet (Skacírsky a Hanoldova) a z Labíngrovej štolne. Po prevzatí od kráľovskej správy boli mnohé

³⁷ Relkovič N., *Namensverzeichnis und Zins der Bürger den sieben unteren Bergstädten des Oberlandes im Jahre 1542*, Karpatenland VI, 1933, 114—119, VII, 22—25, 44—51.

³⁸ Dobel F., c. d., 46.

³⁹ Mest. archív v Kremnici: F. 36, fasc. 1, 33 (sprostredkoval dr. P. Ratkoš).

⁴⁰ Podľa nemeckého názvu bola pomenovaná vzácna ruda Herrengrundit, ktorá vznikla povrchovým okysličovaním sírnych rúd. *Českoslov. vlastiveda I*, 313.

šachty i štôlne spustnuté, sčiasťky vypálené a sčiasťky zatopené. V rudnom sklade Španej Doliny bolo zistených 21 000 púrov (1 centniar = 3 púry) medenej rudy a v stajniach sa napočítalo 56 koní k žentúrom, ktorými sa vyťahovali košíky s rudou zo šachiet. V susedstve Panského dielu sa dolovalo v bani Piesky, nazvanej podľa osady toho istého mena v katastri obce Špania Dolina. Ruda sa tu ťažila najmä vo Visutej šachte (Hangend Schacht), v Korunnej štôlni (Cronstollen), v Červenej štôlni (Roth Stoll) a v štôlni Topperovej, ktoré poskytovali najvýdatnejšiu červenú rudu, obsahujúcu až 90 % medi. K revíru banskobystrického podniku patrili ďalej Nová štôľňa a Dedičná štôľňa pri Starých Horách (tu sa navážilo 13 000 púrov rudy), ďalej bane Šturec a Podštúrec v katastri obce Motyčky (tu bolo 10 000 púrov rudy).

Vyťažенú rudu spracúvalo 5 hút, postavených pri potokoch so stálou tečúcou vodou, 1 hámor a 1 vycedzovacia pec. Z hút počtom šachtových pecí bola najväčšia nad Slovenskou Lupčou (Lyptscher Seyfen — asi Baláže), zariadená na tavenie čiernej medenej rudy, ktorú Fuggerovcom dodávali najmä ťažiarci z baní v Lubietovej (Liebeten).⁴¹ V tejto hute obstarávalo 129 koní a 22 vozov dovoz rudy k peciam a odvoz surovej medi do centrálného skladišťa v Banskej Bystrici. V hospodárskych budovách sa navážilo 12 štvrtiek ovsu, na 50 fúr sena a veľa kováčskeho železa. V okolí stálo 180 milierov na pálenie dreveného uhlia, z ktorých bolo v činnosti 177, všetky pod správou dvoch uhliarskych majstrov (Šramko a Ondrej). Na druhom mieste v produkcii surovej medi bola harmanecká huta, ako o tom svedčí 108 koní, napočítaných roku 1526 v tamojších hutných stajniach. V Harmanci sa spracúvala v šachtových peciach ruda, dovážaná zo šachiet a štôlní z okolia Pieskov a Španej Doliny. Akousi pobočkou Harmanca bola huta v Tajove (Theya). Aj tu sa spracúvala medená ruda, vykopaná v baniach v okolí Španej Doliny, odkiaľ ju dovážalo 26 párov koní. V Tajove i v Harmanci sa vyrábali najmä tieto druhy medi: liata, červená, čierna. Záznamy o tajovskej hute uvádzajú (roku 1526) aj 533 centniarov dorobeného kobaltu. Rudu z baní pri Šturci a Podšturci tavili šachtové pece v Liptovskej Revúci (nem. Rebutze), ležiacej pri rušnej dopravnej ceste do Ružomberka a ďalej do Poľska. Najmenšia huta bola v osade Jelenec, patriacej k Starým Horám, pri rieke stekajúcej z Jelenskej skaly. Rudu jej dodávala Dedičná štôľňa a Nová štôľňa a spojenie s materskou rudnou základňou a s Banskou Bystricou obstarávalo len 17 párov koní.

V šachtových peciach vytavené hrudy surovej medi sa potom vykúvali na rozličné druhy ušľachtilej medi. Preto boli hneď pri založení mediarskeho podniku Thurzovcov a Fuggerovcov postavené hámre v Malachove, ležiacom v samej blízkosti Banskej Bystrice. Podľa inventára prevzatých zásob z roku 1526 vyrábali sa tu tieto druhy medi: predovšetkým hrubá

⁴¹ Podľa Lubietovej (nem. Libetten) bol pomenovaný vzácny nerast libenit, ktorý vznikol oxydáciou.

a tenká strechová, ďalej štvorhranná, kované okrúhle kotúče, krížikovaná (označená krížikmi), medený plech, medené a bronzové nádoby (v sklade boli zásoby cínu), závažia, gule a klince.

Technicky najdômyselnejšie boli vybudované hutné objekty v Moštenici, východne od Slov. Lupče. Tu boli dva vycedzovacie podniky: nemecký (Moschnitz Deutsch Hutten) a poľský (Moschnitz Polakyn Hutten). V Nem. Moštenici sa tavila čierna (najmä ľubietovská) ruda a pomocou olova sa z nej vycedzovalo v milieroch drahocenné striebro. Tu boľo v činnosti osem vycedzovacích pecí (Sayger-Hutten), pracovalo sa s ôsmimi fúkacími a štyrmi kováčskymi mechmi a so štyrmi kovadlinami. Komisia, ktorá preberala inventár vycedzovacích pecí, zistila v nemeckej i v poľskej moštenickej hute značné zásoby poľského a niečo menej kvalitného srbského olova, ďalej zistila v podnikových stajniach 10 párov koní a 10 vozov, veľké kopy vyrúbaného dreva a v kôľňach veľa dreveného uhlia.

Dovoz slovenskej medi do európskych krajín a jej rozpredaj obstarával rozvetvený systém predajní čiže faktórií, rozsiatych po celej Európe od Španielska, Portugalska a Talianska na juhu po Škandináviu na severe a Novgorodsko, prastaré hanzovné obchodné územie na východe. Tieto fúggerovské filiálky (thurzovská bola len v Krakove) sa zakladali až od konca 15. stor., keď sa Fúggerovci spojili s Thurzovcami a založili s nimi „spoločnosť pre uhorský obchod“. Jednotlivé faktórie spravovali faktori, dobre platení fúggerovskí zamestnanci, podriadení augsburskej ústredni. Zvlášť dôležitá bola banskobystriická faktória, kde prvým správcom v rokoch 1497—1507 bol Hans Metzler, zať Jána Thurzu. Mal skvele platené miesto (400 uhor. zl. ročne), k tomu všetky potrebné potraviny pre svoju rodinu a služobníctvo a reprezentačný byt v rozsiahlom renesančnom paláci na bystrickom hlavnom námestí. Od roku 1507 bol jeho nástupcom Stenzel Beck, manžel inej Thurzovej dcéry.

S rozvojom „spoločného uhorského obchodu“ a s rastúcou produkciou medi sa zriaďovali ďalšie a ďalšie faktórie. Fúggerovské knihy inventúr z roku 1546 uvádzajú tieto mestá s faktóriami a skladmi slovenskej medi: Antverpy,⁴² Budín (do roku 1533, keď bola faktória zrušená a zastupovala ju banskobystriická), Krakov (do roku 1526 thurzovská, potom fúggerovská), Benátky⁴³ (len do roku 1516), Toruň, Gdansko, Ban. Bystrica, Krem-

⁴² Roku 1527 boli v tamjšom skladišti tieto druhy medi:

22 274 kusov strechovej medi vo váhe	1618 centn. 95 funtov,
67 186 kusov guľatých kotúčov vo váhe	9835 centn. 5 funtov,
16 400 kusov štvorhrannej tyčovej medi vo váhe	7107 centn. 60 funtov,
47 723 liatych kusov vo váhe	1016 centn. 6 funtov,
11 116 kusov surovej medi vo váhe	185 centn. 76 funtov,
3754 kusov červenej medi (3052 centn. 26 funtov), 1076 kusov ľubietovskej medi (1235 centn. 84 funtov). Celkove 169 529 kusov vo váhe 34 202 centn. 52 funtov. Strieder J., <i>Die Inventur der Firma Fugger au dem Jahre 1527</i> , Zeitschrift für gesamte Staatswissenschaft — Ergänzungsheft XVII, 79, Tübingen 1905.	

⁴³ Zmluvou z 8. XI. 1514, uzavretou s cisárom Karolom V., Fúggerovci sa zaviazali, že od roku 1516 nebudú dovážať do Benátok slovenskú meď, len meď tirolskú. Weitnauer Alf., *Venezianischer Handel der Fugger*, Mníchov 1931, 92.

nica, Tešín, Vratislav, Viedeň, Norimberk, Lipsko, Erfurt, Frankfurt n/Moh., Lisabon, Madrid, Sevilla. Ďalej mala firma Ant. Fugger a synovci zastúpenie v týchto mestách: Kolín n/Rýn., Amsterdam, Londýn.⁴⁴

Tak ako sa nedá spoľahlivými dátami dokázať ročná ťažba medenej rudy v slovenských baniach, nedá sa zistiť ani ročná produkcia medi v slovenských hutách a v zahraničných vycedzovacích peciach. Pri založení spoločnosti pre uhorský obchod bola síce stanovená týždenná produkcia medi na 300 centiarov, tým však bola určená len najnižšia hranica. Konečne výroba sa riadila dopytom na svetovom trhu, pričom sa feudálna spoločnosť nestarala, či majú baníci a hutní robotníci zabezpečenú stálu prácu, alebo či neprídu o zamestnanie.

Na základe obchodných kníh „spoločného uhorského obchodu“ zachovali sa z rokov 1495—1526 spoľahlivé dáta o tom, do ktorých území sa vyvážala slovenská meď a v akom množstve.

A) Podľa tohto sa vyviezlo v rokoch 1495—1504 celkove 189 803 centniarov rozličných druhov medi do týchto faktórií:⁴⁵

1. Z Banskej Bystrice:	
a) cez Vratislav do Frankfurtu	374 cent.,
b) cez Gdansko do Antverp	23 960 cent.,
c) cez Viedeň a Rezno do Norimberka	4 689 cent.,
d) cez Senj do Benátok	5 109 cent.,
e) cez Terst do Benátok	6 497 cent.
2. Z Hochkirchu v Durínsku	45 536 cent.
3. Z Fuggerau cez Pontebu do Benátok	47 279 cent.
Fuggerovci celkove vyviezli	133 444 cent.
Thurzovci predali v Krakove a do Pruska	56 459 cent.
Celkový vývoz medi v rokoch 1495—1504	189 803 cent.

K tomu treba pripočítať 1338 centniarov mosadze, vyrobenej vo Fuggerau pre Benátky.

B) Z rokov 1504—1507 sa nezachovali inventúrne doklady. Možno ich odhadovať na 150 000 cent.

Podľa zachovaných obchodných výsledkov bola veľmi výnosná konjunktúra, a tak Fuggerovci, ako aj Thurzovci vyrobili na slovenskej medi po 238 474 uhor. zl.

C) Akási stagnácia vo výrobe a predaji medi sa prejavila v rokoch 1507—1510, keď sa vyviezlo len 67 517 cent.

Z toho Fuggerovci prevzali od „spoločného uhorského obchodu“ 56 208 centniarov v Štetíne, Lipsku, Hochkirchu,

⁴⁴ Kirch Herm. Joz., *Die Fugger und der Schmalkalder Krieg*, Mnichov 1915, 158.

⁴⁵ Dobel Fr., c. d., 39. — Jansen M., c. d., 151. — Hering E., c. d., 74.

Gdansku a v Benátkach. Zvyšok 11 309 centniarov predala spoločnosť vo Vratislavi. Okrem toho sa vyviezlo z Fuggerau 19 816 centniarov mosadze do Benátok.⁴⁶

D) Prudký vzostup vo vývoze medi vykazovalo obdobie 1510—1513, keď sa vyviezlo celkom 140 725 centniarov, z čoho odkúpili Fuggerovci:

1. V Gdansku pre Antverpy, Amsterdam a Lisabon ⁴⁷	77 734 cent.
2. Cez Viedeň do Augsburgu a Norimberka	669 cent.
3. Cez Vratislav do Norimberka	123 cent.
4. Cez Štetín do Antverp	1 611 cent.
5. V Lipsku pre Norimberk, Frankfurt, Lüneburg a Antverpy	16 124 cent.
6. V Hochkirchu pre Norimberk, Frankfurt, Lüneburg	25 465 cent.
7. Cez Prahu pre Norimberk	7 692 cent.

Celkove	129 418 cent.
Thurzovci iba	11 307 cent.

V období 1510—1513 sa celkove vyviezlo	140 725 cent.
--	---------------

E) Nizozemsko bolo hlavným odberateľom medi aj v rokoch 1513—1516, keď sa doviezlo do Antverp 49 823 centniarov z celkových 85 576 cent.

medi, nakúpenej Fuggerovcami. Ďalšími konzumentami boli faktória vo Vratislavi a v Norimberku. Obchodne nenadaní a málo podnikaví Thurzovci odkúpili pre krakovskú faktóriu necelých 10 000 centniarov.

F) V rokoch 1516—1519 predal „spoločný uhorský obchod“ Fuggerovcom 68 655 centniarov medi z 78 105 cent. Fuggerovský podiel bol rozpredaný takto:

1. Cez Gdansko do Nizozemska	40 345 cent.
2. Z Ban. Bystrice do Viedne	236 cent.
3. Cez Vratislav do Norimberka	12 cent.
4. Cez Lipsko do Norimberka	9 937 cent.
5. Z Hochkirchu do Norimberka, Frankfurtu n/Moh. a Lüneburgu	18 125 cent.

G) V rokoch 1519—1526 sa vyviezlo . . . . . 169 438 cent. medi, z ktorej Fuggerovci odkúpili 143 882 centniarov a rozoslali ho na nizozemský, vratislavský a frankfurtský trh.

⁴⁶ Dobel Fr., c. d., 40.

⁴⁷ V tej dobe Škóti často olupovali nizozemské lode s nákladom slovenskej medi. — Dobel Fr., c. d., 40.

Roku 1526 po smrti Jakuba Fuggera prevzal jeho synovec Anton Fugger rodinnú obchodnú spoločnosť. Vtedy bola urobená prvá inventúra „spoločnosti uhorského obchodu“, ktorý počas svojho trvania (1495—1526) vyviezol do cudziny celkom 881 300 centniarov medi (sami podnikaví Fuggerovci 720 000 centniarov), najmä do Nizozemska a Portugalska.

Keď Thurzovci vystúpili zo „spoločného uhorského obchodu“ a oddali sa celkom feudálnemu spôsobu života, Fuggerovci ovládli najlepšie a najvýnosnejšie medené bane v Európe. Od roku 1526 produkcia slovenskej medi ešte viac vzrástla. Dosvedčujúcim dôkazom toho je štatistika z rokov 1526—1539, ktorá uvádza, že sa vtedy predalo 267 000 centniarov medi a že sa vycedzovaním získalo 112 125 hrivien striebra.⁴⁸ Vtedy (1426) Fuggerovci prevzali aj obchod s Poľskom a Ruskom a thurzovskú faktóriu v Krakove so zapracovaným faktorom Jurajom Heglom, ktorý 14. apríla 1527 dohodol s poľským kráľom Žigmundom pre Fuggerovcov zmluvu za týchto podmienok:

1. Fuggerovcom bolo priznané právo slobodne prevážať cez Poľsko slovenskú meď tak po suchu, ako aj po vode, avšak bez akejkolvek škody pre mesto Krakov.⁴⁹

2. Slováci (Slowaczy) a iní povozníci mali platiť tzv. mostné (pontale, po poľsky brukowe), a to 1 gr. z každých 30 centniarov prevážanej medi.

3. Meď sa mohla skladať v Krakove jedine do skladišťa na brehu rieky Visly a vážiť len za prítomnosti dozerajúceho úradníka mesta Krakova.

4. Fuggerovci mohli v Krakove nakupovať čokoľvek okrem loja, ktorý bol nevyhnutne potrebný v solných baniach vo Wieliczke.

5. Fuggerovcom sa dostalo ďalej práva slobodne pátrať po akýchkoľvek rudách a kdekoľvek voľne dolovať, čo bolo do tej doby výsadou kráľovských miest.

6. Fuggerovci sa zaviazali platiť mestu Krakovu ročný poplatok 400 zl. a predávať meď pre verejnú alebo kostolnú potrebu o 15 gr. (na 1 centniari) a krakovským remeselníkom o 7 ½ gr. lacnejšie, ako bola trhová cena.

Tak ako bol Krakov východiskom slovenskej medi do cudziny, Lisabon bol jej konečnou európskou stanicou. Pretože Pyrenejský polostrov bol chudobný na meď, slovenská meď tu hrala od začiatku 16. stor. zvlášť dôležitú úlohu. V Španielsku a Portugalsku bola hľadaným kovom nielen pre remeselnú potrebu, ale popri zlate a striebre bola i veľmi cenným výmenným tovarom po tom, čo sa Portugalsko zmocnilo obchodu čiernym korením a iným vzácnym korením po objavení cesty do východnej Indie.

⁴⁸ Jörg E., Binder F., *Die Fugger in Ungern*. Historisch-politische Blätter, 98. zv., Mníchov 1886, 271—293.

⁴⁹ „... sine aliquo civitatis Cracoviensis impedimento.“ — Piekościński Fr., *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa*, Krakov 1885, 915.

Roku 1504 podarilo sa augsburskému obchodnému domu Welserovcov uzavrieť zmluvu s portugalským kráľom Emanuelom Veľkým (1495—1521), ktorou získal povolenie zúčastniť sa s portugalským kráľovským loďstvom na výprave, ktorá mala nadviazať obchodné styky s Indiou. Popri iných juhonemeckých firmách zúčastnili sa na tejto portugalskej výprave (1505) aj Fuggerovci a použili pritom ako výmenný tovar aj slovenskú meď. Banskobystrická meď sa tak prvý raz dostala na svetový trh.⁵⁰ Toto bola vlastne príčina, pre ktorú Fuggerovci otvorili v Lisabone faktóriu so skladiskom slovenskej medi pre Portugalsko a Španielsko a predovšetkým pre zámorský obchod s korením. I keď kráľ Emanuel zmonopolizoval obchod s korením pre kráľovskú pokladnicu, fuggerovská meď ostala i naďalej dôležitým výmenným tovarom.

Dopyt po medi vzrástol od roku 1512, keď Francisco Jonão objavil ostrovy Molukky, zasľúbenú zem čierneho korenia a vôbec všetkého hľadaného korenia. Do obchodovania s korením sa dalo aj Španielsko. Preto cisár Karol V. vypravil na vlastný náklad na Molukky loďstvo o 10 lodiach, ktorému velil Garcia de Loaisa. Na výprave sa zúčastnili i Fuggerovci. Vyslali svojho faktora Juraja Wandlera s úlohou, aby vyjednal pre svoj obchodný dom výmenu čierneho a iného korenia za rozličné druhy medi a iného tovaru.⁵¹

Fuggerovci poslali svoj tovar a teda aj meď i s druhou španielskou flotilou, ktorá plávala na ostrovy Molukky pod hlavným velením moreplavca, Kolumbovho vrstovníka Šebestiana Cabota. Výprava, na ktorej sa zúčastnil fuggerovský faktor Hans Prunbecher, skončila sa s úplným neúspechom. Roku 1530 sa vrátil Šebestian Cabot do Seville s jedinou loďou. Stratil väčšinu lodnej posádky, ktorá zahynula jednak hladom a biedou, jednak na choroby. Medzi mŕtvymi bol i faktor Prunbecher. Náklad, s ktorým sa Cabot vrátil, bol asi dosť cenný, lebo fuggerovské obchodné knihy vykazujú len 38 dukátov straty v druhej výprave.⁵²

Nové a nové objavné výpravy, spojené so stavbou väčšieho počtu lodí, neobišli sa bez slovenskej medi ako nevyhnutného materiálu pre stavbu lodí španielskych i portugalských. Preto bol Anton Fugger roku 1523 poverený, aby na účet cisára Karola V. dodal v hanzovných mestách nakúpený tovar a slovenskú meď na stavbu španielskej flotily.⁵³

Meď však bola v 16. stor. aj dôležitým vojenským materiálom vo výrobe delostreleckých zbraní.

Preto mesto Lübeck, ktoré bolo vo vojnovom stave s Holandskom, dalo roku 1511 zadržať nizozemské koráby, sotva vyplávali z gdanského prístavu s nákladom 3 600 centniarov slovenskej medi, pretože vraj išlo o vojnový materiál.⁵⁴ Fuggerovské faktórie dodávali slovenskú meď aj puškárom

⁵⁰ Häbler K., *Die Geschichte der Fuggerschen Handlung in Spanien*, Weimar 1897, Zeitschrift für Social- u. Wirtschaftsgeschichte I, 24.

⁵¹ Häbler K., c. d., 51.

⁵² Hering E., c. d., 267.

⁵³ Hering E., c. d., 266.

⁵⁴ Häbler K., c. d., 32.

v jednotlivých mestách. Roku 1535 nakúpil olomoucký majster Martin od tešínskeho faktora Jeronýma Nucka 12 a 1/2 kotúčov surovej medi, 6 centniarov a 80 funtov malých kusov, 7 medených gulí a 35 veľkých kotúčov surovej medi, aby z nej uliali pušky (delá) rytierovi Podmanickému.⁵⁵

Popis a kresby renesančných technických prác Vavrinca Kříčku z Bítvyšky (zomrel 1570) svedčia o tom, aký význam mala meď v 16. stor.⁵⁶ Nebola len zbrojným materiálom pri výrobe delových hlavní, ale aj pri výrobe rakiet a zápalných bomb. Zvonári ju potrebovali na liatie zvonov a cimbalov, na liatie renesančne dekoratívnych studní a vodotryskov. Aj pivovary boli odkázané na slovenskú meď (iná v strednej Európe nebola), potrebnú na zhotovovanie pivovarských panví.⁵⁷ Medenou krytinou sa skveli i chrámy a katedrály európskych miest. Roku 1530 objednala brnenská mestská rada prostredníctvom tešínskej faktórie za 550 zl. strechového medeného plechu na vežu kostola sv. Jakuba. Potom ju splácala banskobystrickej faktórii 5 rokov.⁵⁸ O 10 rokov neskoršie sa po moravskej ceste dopravovala z Banskej Bystrice do Prahy strechová meď, nakúpená pre chrám sv. Víta.⁵⁹

*

Slovenská meď ovládla európsky trh a dostala sa do obchodných stykov so vzdialenými krajinami. Fuggerovci so svojimi vykorisťovateľskými vlohami to vedeli využiť. Čím väčší bol dopyt, tým viac sa zvyšovala cena medi ako nevyhnutného chovu pre vojnové, cirkevné, umelecké a úžitkové potreby. Prítom pribúdalo mestskej chudoby, závislej od fuggerovského mediarskeho podniku; ale zato rástli zisky, ako sa to dá vyčítať z cenníka vratislavskej faktórie z rokov 1519—1547.⁶⁰

Na rozhraní rokov 1540—1541 dosiahla produkcia slovenskej medi svoj vrchol. Hneď potom sa však začal prejavovať nezadržitelný pokles. K územia dnešného Slovenska sa stále hrozivejšie blížilo turecké nebezpečenstvo a svojou blízkosťou ohrozovalo i bystrický mediarsky podnik. Preto roku 1541 — po 15 ročnom trvaní zmluvy uzavretej s kráľom Ludvikom Jagellonským — uzavrel Anton Fugger novú zmluvu s kráľom Ferdinandom I., avšak len na ďalších 5 rokov. V nej bolo stanovené, že sa má vyťažiť ročne najmenej 62 000 púrov čiernej a žltej rudy, za 1 púr rudy

⁵⁵ Kühndel J., c. d., 50. — Archív mesta Olomouca: rkp. č. 1, fol. 6 b.

⁵⁶ Vavřinec Kříčka z Bítvyšky, *Návod k lití a přípravě děl, kulí, hmoždíků, zvonů, konví ke zvedání vody, k vodotryskům a pod. četnými kresbami opatřený*. Vydal a k tisku připravil Frant. Pišek, Praha 1947, VIII + 47 str.

⁵⁷ Fuggerovský archív v Augsburgu: Kniha inventúry z roku 1546, sign. 2, 1,22a, XVII.

⁵⁸ Archív mesta Brna: Korespondence z roku 1534.

⁵⁹ Vojtíšek V., *Z minulosti naší Prahy*, Praha 1929, 37.

⁶⁰ Fink E., *Die Bergwerksunternehmungen der Fugger in Schlesien*, Zeitschrift des Vereines für Geschichte und Altertum Schlesiens 28, 340, 1894.

Ceny medi predávanej vo Vratislavy

Druh medi	r. 1519	r. 1536	r. 1547
Stvorhranná	4 $\frac{3}{4}$ zl.	4 $\frac{3}{4}$ zl.	9 zl.
Eubietovská	3 zl.	4 zl.	6 zl.
Strechová	5 $\frac{1}{2}$ zl.	5 $\frac{1}{2}$ zl.	9 $\frac{3}{4}$ zl. — 11 zl.
Červená	3 $\frac{3}{4}$ zl.	4 $\frac{1}{2}$ zl.	8 $\frac{3}{4}$ zl.
Krížiková	4 zl.	∅	8 $\frac{1}{2}$ zl.
Liate gule	4 zl.	∅	3 $\frac{3}{4}$ zl.
Kované kotúče	5 zl.	5 zl.	9 $\frac{1}{2}$ zl.

sa má platiť 34 uhor. strieborných halierov a že sa má vytaviť 20 666 centniarov medi za poplatok 1 zl. 2 hal. za každý centniar. Podľa dohody z roku 1541 Fuggerovci si mohli ponechať iba 4000—5000 centniarov čiernej medenej rudy pre durínsku vycedzovaciu hutu.⁶¹

Avšak toho istého roku (1541) Turci dobyli Budín a roky 1541—1546 boli v znamení výpalného, kontribúcií, starostí o výživu žoldnierskych oddielov a o ich výzbroj.⁶² Baníkov a hutníkov ubúdalo a trúsili sa strašné zprávy o tureckých nájazdoch do neďalekého okolia Ban. Bystrice. A pritom sa v tomto päťročí predsa len vyťažilo 315 608 púrov medi, čo prekračovalo o 5608 púrov stanovené množstvo, a komore sa zaplatilo 107 364 uhor. zl.⁶³

Keď roku 1543 Ladislav Segnyei, stúpenec syna Jána Zápoľského, prepadol Ružomberok a spustošil tamojšiu fuggerovskú stanicu, Anton Fugger sa netajil, že nemieni obnoviť nájomnú zmluvu. A skutočne roku 1545 ho nič nepohlo k tomu, aby predĺžil nájom banských a hutných podnikov ešte aspoň na jeden rok, ako si to priala uhorská dvorská komora. Nato komora vyslala roku 1546 skúsených banských odborníkov z Kutnej Hory, Jáchymova a Schwazu, ktorí mali skontrolovať bystrické bane, sfátať do nich a potom ich prevziať od Fuggerovcov.⁶⁴

Po štvrtroku, v apríli 1546, kráľovskí komisári v zastúpení dvorskej komory skutočne prevzali banské a hutné podniky s drobným inventárom zásob a hnutelného a nehnuteľného majetku. Pretože durínske vycedzovacie hutu stratili surovinovú základňu, Fuggerovci ich predali saským vojvodcom. Ostali im len medené bane v Tirolsku, ale i tam — skončením tridsaťročnej vojny — zanikol ich banský priemysel a Fuggerovci vrátili štátu kuxy bez náhrady.⁶⁵ Pretože však boli pri likvidácii slovenského mediarskeho podniku príliš zapletení do obrovských finančných podnikov s Habsburgovcami, nemohli sa s nimi celkom rozísť. Preto poskytli Fer-

⁶¹ Dobel Fr., c. d., 48.

⁶² Roku 1542 kráľ Ferdinand I. ďakoval Antonovi Fuggerovi za ochotu vydržovať 100 husárskych koní. — Archív dvorskej komory vo Viedni: fasc. 149.

⁶³ Dobel Fr., c. d., 49.

⁶⁴ Dobel F., c. d., 49.

⁶⁵ Hering E., c. d., 307.

dinandovi I. pôžičku 30 000 uhor. zl. na 10% úroky a na 4 ročné splátky. Súčasne stanovili, že banskobystriický podnik má dodať krakovskému faktorovi do polovice mája 1547 12 000 centniarov medi a že slovenské huty budú predávať do konca augusta 1547 vyrobenú meď len v Uhrách, Sedmohradsku, v Čechách a na Morave, ako aj v Dolnom Rakúsku. Keď však Banská Bystrica dodala do stanoveného termínu len 7233 centniarov medi, Fuggerovci už nereflektovali na ďalšie dodávky.⁶⁶

Slovenská meď stratila dočasne svoj svetový význam a Slovensko, ktorému sa množstvom a akosťou medi nevyrovnala žiadna európska krajina, stratilo prvenstvo v obchode s meďou. Okolo roku 1560 pojala síce obchodná spoločnosť, ktorej členmi boli Melchior Manlich, Hans Langenauer, Anton Haug a Ulrich Link, do svojej obchodnej sféry aj slovenskú meď a záujem o bystrické bane a huty, vytvorila však len drobný podnik s faktóriami v Banskej Bystrici, Tešíne, Vratislavi, Lipsku, Linci, Kremži, Krakove a Gdansku.⁶⁷

Ján K ü h n d e l

DIE WELTBEBEUTUNG DES SLOWAKISCHEN KUPFERS IM ZEITALTER DER FUGGER

Im Gebiet der Mittelslowakei schürften schon die Kelten reichhaltige Erze, dann die Germanen und nach ihnen die Slawen, die hier nachweisbar das Gold wuschen. Erst seit dem 13. Jh. brachten die deutschen Bergleute, die Einwanderer in den slowakischen Raum aus Sachsen und dem Rheinlande, eine höhere Technik in das damalige Berg- und Hüttenwesen. Damals wurden die Bergstädte Schemnitz, Kremnitz, Liebetten, Pukanz, Düllen, Königsberg und etwas später neben der urslawischen Ortschaft Bystrica die befestigte Stadt Neusohl gegründet. Dieselbe wurde vom König Bela IV. (1255) mit zahlreichen Bergrechten und Privilegien beschenkt.

In der Umgebung von Neusohl wurde nicht nur Silber-, sondern auch Kúpfererz geschürft. Schon im 14. Jh. gehörte das slowakische Kupfer zum Spekulationshandel nicht nur der Kaufleute aus Levoča (Leutschau) und Wien, sondern auch aus der Hansestadt Thorn und Nürnberg.

Gegen das Ende des 14. Jh. geriet der Kupfer- und Silberbergbau in einen schweren Verfall. Er erhob sich zum neuen Aufschwung erst während der Regierung des Ungarkönigs Matthias Corvinus durch den Verdienst Johann Thurzo's (1437—1508), Bergunternehmers in den Karpatenbergen bei Neu Targ und Besitzers der Hüttenwerke in Mogiła bei Krakau. Johann Thurzo begann sich auch um die slowakischen Zechen zu interessieren und erzielte, dass ihn die sieben Bergstädte des Karpatengebietes gegen Anteil am Gewinn die Aufgabe zugewiesen haben, die alten ersoffenen Gruben mit seiner Ingenieurkunst vom Wasser zu befreien.

⁶⁶ Kirch H. J., c. d., 162.

⁶⁷ Hartung J., *Aus dem Geheimbuche eines deutschen Handelshauses im XVI. Jhrt.*, Zeitschrift für Soz. u. Wirtschaftsgeschichte VI, 36 n., 1898.

Um den Zustand der alten Gruben zu verbessern, neue Schächte und Stollen zu entdecken und moderne Hütten- und Hammerwerke aufbauen zu können, verband er sich mit dem Augsburger Handelshause der Fugger, die mit ihm am 15. März 1495 eine offene Handelsgesellschaft den „Allgemeinen ungarischen Handel“ gründeten. Der so entstandene Handelsverband bezweckte die gemeinsame Ausbeute von den teils gekauften, teils gepachteten Grubenwerken von den Bischöfen zu Erlau und Fünfkirchen und anderen zwei Adeligen, sowie von Hütten- und Hammerwerken. Die Handelsgesellschaft lieferte dann die Hüttenprodukte an die Fugger und die Thurzo's und kaufte von der Firma Ulrich Fugger & Gebrüder zum Weiterverkauf Wollstoffe, Edelsteine, Kleinode usw. ab. Anfangs verpachtete die Gesellschaft die Schächte und Stollen an zwei Neusohler Unternehmer, von denen und von anderen Gewerken aus der Umgebung (Liebetten) und aus dem Zipserlande dieselbe die Kupfererze abkaufte, und liess diese verhütten und das Rohkupfer frischen. Für das stärker silberhaltige Schwarzkupfer war im Jahre 1496 ein Sangerungswerk östlich von Neusohl bei der Gemeinde Moštenica erbaut worden. An der Stelle der zwei abgekauften und niedergerissenen Ringhäuser wurde für die Berg- und Hüttenverwaltung ein Renaissance-Palast aufgebaut.

Ein Teil des Schwarzkupfererzes wurde in der Thüringer Hütte in Hochkirch bei Leipzig gesaigert. Ein drittes Saigerungswerk, das zwei Jahrzehnte lang das slowakische Erz bearbeitete, war in Fuggerau bei Villach in Kärnten angelegt worden. Das vierte Werk bei Teschen hat für das Unternehmen kleinere Bedeutung gehabt.

Die Hauptlinien des Neusohler Kupferhandels gingen in der Richtung zu den Saigerungsanstalten und zu den Hauptstapelplätzen der Kupfersendungen: Venedig und Antwerpen. Der südeuropäische Landweg führte durch Kroatien zu Zengg oder Triest. Zum Kupferweltkonsum in Antwerpen ging der Transport teils über Ružomberok, Neu Targ, Krakau, dann entlang der Weichsel nach Danzig und mit hanseatischen Schiffen in die Niederlande, teils über Martin, Žilina, Teschen und Breslau und dann entlang der Oder nach Stettin. In den dreissiger und vierziger Jahren wurde für die Abfuhr des Neusohler Kupfers auch die mährische Strasse über Prostějov, Olmütz und weiter über Prag nach Nürnberg und Hochkirch benützt. Die schlesische Strasse wurde für die wichtigste gehalten. Die Thurzo-Fuggersche Gesellschaft liess diese ordentlich ausbauen und mit Prüggeholz belegen. Seit dem Jahre 1497 wurde seitens der Gesellschaft anstatt der Mautgebühren in Teschen und Freistadt ein Jahrespauschal von 100 ung. Gulden an den Teschner Fürsten abgeführt.

Von den in Neusohl wohnenden Berg- und Hüttenarbeitern (1495) bestand die Mehrzahl aus Slowaken (309). Sie wohnten in elenden Sozialverhältnissen. Die Neusohler Montanindustrie beschäftigte auch Arbeiterinnen. Lange Arbeitszeit, geringe Löhne und unsichere Beschäftigung verursachten, dass die Berg- und Hüttenarbeiter mit Waffen in der Hand — in der Zeit des deutschen Bauernkrieges — höhere Löhne verlangten. Auf diese Art wurde der „gemeine ungarische Handel“ zum Kapitulieren gezwungen und musste den Forderungen der Arbeiter Genüge leisten. Kurz darauf widersetzte sich der Kleinadel gegen alle Ausländer-Ausbeuter und erreichte, dass das Neusohler Kupferwerk der Gesellschaft konfisziert und von der königlichen Kammer übernommen wurde. Aber den Fuggern — das Handelshaus Thurzo trat aus dem „gemeinen ungarischen Handel“ aus — wurde das Kupferwerk durch die Gunst des Kaisers und des Papstes gegen die Jahrespacht von 20 000 ungarische Gulden und mit der Verpflichtung eines

jährlichen Verkaufes von 7500 Mark Silber an die Kremnitzer Münzstätte zurückgegeben.

Bei der Übernahme (im Juni 1526) wurde ein Inventar mit ausführlichen Verzeichnissen des ganzen Kupferwerkes zusammengefasst. Aus diesem geht hervor, dass zu den ausgiebigsten Gruben die Zechen in Špania Dolina (Herrengrund) mit 3 Kühren und 1 Stollen, weiter in Piesky (1 Schacht, 3 Stollen), in Staré Hory (2 Stollen) und in Motyčky (2 Stollen) gehörten. Die gewonnenen Erze wurden in 5 Hütten, 1 Hammer und 1 Saigeranstalt bearbeitet. Das grösste Hüttenwerk befand sich bei Slovenská Lupča (Lyptscher Seyfen). Weiter standen im Betrieb die Hütten in Harmanec, Tajov, Lipt. Revúca und in Jelenec bei Staré Hory. Das Rohkupfer wurde im Malachower Hammer bei Neusohl gefrischt. Am besten wurden zwei Saigerungsantalten mit acht Saigerhütten östlich von Slovenská Lupča in Moštenica errichtet: Moschnitz Deutsch Hutten, Moschnitz Polakyn Hutten.

Das slowakische Kupfer wurde durch 21 Faktoreien dem Weltmarkte angeboten. Zu den wichtigsten Filialen gehörten Neusohl, Venedig und Antwerpen, woher das Kupfer nach Lissabon für den spanischen und portugiesischen Verbrauch ausgeführt wurde. Als man 1505 die Handelsbeziehungen mit Ost-Indien anknüpfte, beteiligten sich auch die Fugger an der Schiffabsendung mit Kupferwaren. Auch bei den weiteren Seefahrten war das slowakische Kupfer der wesentlichste Tauschartikel zum Einkauf von Gewürz. Die Fugger beschickten mit dem Neusohler Kupfer auch beide spanische Flotten bei der Expedition nach den Molukken. So erreichte das Fuggerkupfer seine grösste Weltbedeutung. Auch für die Ausrüstung der spanischen Flotte für weitere Entdeckungsfahrten nach Osten war das slowakische Kupfer unentbehrlich. Die Nachfrage nach Kupfer zur Erzeugung von Geschützläufen, Raketen und Zündbomben hat noch zugenommen, als es sich um Kriegsmaterial handelte. Ohne Kupfer war es unmöglich Glocken zu giessen, Kirchendächer mit Blech zu bedecken, Brauhauspfannen und Küchengeräte zu erzeugen.

In den 40-er Jahren des 16. Jh. erreichte die Neusohler Kupferindustrie ihren Höhepunkt. Bald darauf entstand ein Rückgang, als die Türken den grösseren Teil von Ungarn eroberten. Deshalb hat Anton Fugger mit dem König von Ungarn den Pachtvertrag der königlichen Bergwerke lediglich auf fünf Jahre abgeschlossen und im Jahre 1556 denselben gekündigt. Bei der Liquidierung des Neusohler Kupferwerkes haben sich die Fugger nur zum Ankauf von 12 000 Zentner Kupfer für die Krakauer Faktorei herbeigelassen. Als die königliche Kammer diese Menge nicht zustellen konnte, verzichteten die Fugger auf weitere Lieferungen.

Das slowakische Kupfer, dem sich kein anderes in Europa der Qualität und Quantität nach vergleichen konnte, verlor seine Weltbedeutung. Man kann es auch dadurch nachweisen, dass die Handelsgesellschaft der Augsburger und Nürnberger Unternehmer, die im Jahre 1560 die Neusohler Berg- und Hüttenwerke in Pacht hatte, sich nur auf acht Faktoreien beschränkte.